

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кафедра філософії
Національного університету «Львівська політехніка»
Консалтингова група «Сім Променів»

ЗБІРНИК ТЕЗ

**VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

**«На шляху до синтезу
філософії, науки та релігії»**

на тему:

*«Виникнення, суть та існування людини у
світі:
філософські, наукові та релігійні підходи»*

19-20 квітня 2019 року

Львів

Література

1. Каваї Х. *Коре кара но Ніхон (Майбутнє Японії)*: Япон. мовою. – Токіо: Усіо Сьуппанся, 1999. – 204 с.
2. Фукуда Е., Фукуда Ю. *Ніцібей но кокусайка то генго со:тайсей (Японсько-американська інтернаціоналізація і мовна відносність)*: Япон. мовою. – Фукуока: Тосьо Сьобо, 1990. – 254 с.
3. Цунода Т. *Ніхондзін но но: – но: но хатаракі то то:дзай но бунка (Японський мозок: функціонування мозку в культурах Заходу і Сходу)*: Япон. мовою. – Токіо: Тайсю:кан сьотен, 1978. – 388 с.
4. Johnson F.A. *Dependency and Japanese Socialization. Psychoanalytic and Anthropological Investigations to Amae*. – New York: New York University Press, 1993. – 472 p.

Юрій Завгородній

Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН
України, Київ

РОЗУМІННЯ СНУ В ДЕЯКИХ САКРАЛЬНИХ ІНДУЇСТСЬКИХ ТЕКСТАХ

Авторитетне вітчизняне філософське довідкове видання «Філософський енциклопедичний словник» не містить окремої статті, присвяченої сну [Філософський енциклопедичний словник 2002]. Зважаючи на те, що згаданий словник фіксує зріз нормативного знання, наведений факт – важливе свідчення, яке вказує на ставлення філософської спільноти в Україні до осмислення цього функціонального стану людини. Водночас у сучасному академічному світі сон, не пізніше від зусиль Фройда та Юнга, є предметом найприскіпливішої уваги.

В індійській традиційній думці звернення до сну з'являється у сакральних текстах ведійської доби і триває до сьогодні. Розглянемо описи сну в Рігведі, мукх'я упанішадах, Бгаґавадгіті та у перших двох книгах Бгаґавата пурани.

Rigveda. Уперше сон згадується у Рігведі (самгіта) – найдавнішому літургійному тексті. Він позначається двома ключовими словами: *свапна* (svapna, чол. р.) та *нідра* (nidrā, жін. р.). Обидва слова у Рігведі вживаються досить рідко: якщо *свапна* кілька разів, то *нідра* – один [Grassmann 1976, s. 730, 1627]. І *свапна*, і *нідра* описують «сприятливу» («a favourable») зону [Elizagenkova 1997] та стосуються богів і людей, адептів ведійської релігії.

Розглянемо випадки вживання *свапни* по відношенню до богів. У першому його згадуванні у Рігведі підкреслюється, що боги шукають того, хто вижимає для них сому і не прагнуть сну (8. 2. 18). Індра навів сон на

демонів Чумурі і Дгуні (2. 15. 9), що вважається одним із його великих й істинних діянь. Врїшакapі, імовірно позашлюбний син Індри, вважається порушником сну (10. 86. 21).

Випадок вживання свапни щодо людей негативний або небезпечний. Так, уві сні людині може явитися страшна звістка. Щоб її уникнути, необхідно звернутися з проханням у спеціальному гімні до бога Варуни (2. 28. 10). Як зауважує Т. Єлізаренкова, «за ведійськими уявленнями, те, що відбулось уві сні, дорівнювалось реальним подіям» [Єлізаренкова 1989, с. 680]. Уві сні вагітній жінці також можуть з'явитись небезпечні демони (10. 162. 6).

Нідра вживається у гімні, присвяченому сомі. Його зміст рідкісний для Рігведи, оскільки описує стани людини, яка причастилась до священного напою. Коли у гімні виголошується звернення до богів-захисників із проханням заступитись, зробити так, щоб не опанував сон і марні розмови, вживається особовий займенник першої особи множини: ми (8. 48. 14). Дуже імовірно, що у даному гімні зображується екстатичний стан або випадок зміненого стану свідомості. Втрата набутого стану вважалась вкрай не бажаною, у той час як сон потрапляв до протилежного, профанного стану і вважався перешкодою.

Як бачимо, між вживанням слів *свапна* і *нідра* у Рігведі помітна семантична різниця. Так, якщо перше слово вживається по відношенню до богів і людей, то друге, – тільки по відношенню до людей. Ця різниця зберігається і навіть підсилюється, якщо порівняти особливості вживання обох слів як у світі богів, так і в світі людей. Боги сну не прагнуть, очевидно, від нього або не істотно залежать, або не залежать зовсім. У той час, як залежність людей від сну очевидна. Сам людський сон залежить від волі богів.

Таким чином, сну в Рігведі властива певна онтологічна амбівалентність: як сакральність, у випадку

світу богів, так і профанність, коли мова заходить за світ людей.

Мукх'я упанішади. В мукх'я упанішадах сну приділяється значно більше уваги. До нього не тільки частіше звертаються і йому присвячують більше змісту, також з'являється нова лексика, наприклад, важливе слово *сушупті* (suṣṭptī, жін. р.), врешті-решт сам сон концептуалізується. Водночас вживання нідри (вживається кілька разів) мінімізується на користь свапни (вживається близько двох десятків разів) [Jacob 1963: 493, 1059]. При цьому явище сну зберігає свою амбівалентність, яка зустрічається у Рігведі, але в упанішадах вона набуває іншого тлумачення. До того ж сон втрачає властиву йому однорідність.

З одного боку, сон зустрічається у переліку інших небажаних ознак тамасу, поруч із лінощами і відчаєм (Майтрі упанішада 3. 5, вживається нідра), він оманливий (Майтрі упанішада 4. 2, тут і далі в цитатах вживатиметься свапна або сушупті). З іншого боку, замість одного стану сну – сну зі снобаченнями, тобто свапни, додається стан сну без снобачень, тобто сушупті (Мандукья упанішада 4-5). Тим самим, сон втрачає однорідність і набуває якісної диференціації. Якщо у стані легкого сну зі снобаченнями відбувається тонке, тобто внутрішнє психічне пізнання, то у глибокому сну – людина, знаходячись у стані блаженства, має справу з чистим пізнанням.

Обидва стани сну опиняються серед чотирьох ступенів пізнання, вони ж стопи атману (Мандукья упанішада 2), які дорівнюють окремо узятому рівню свідомості людини: між першим станом неспання джагаритою (jāgarita, сер. р.), в якому відбувається пізнання зовнішнього світу, світу сансари, та найвищим четвертим, який прийнято називати – турія (turīya, сер. р.). Останній стан вважається трансцендентним, недвоїстим і

невимовним (Мандукья упанішада 7, 12). Як бачимо, сон посідає проміжну позицію між найнищою та тією, яка в традиційній індуїстській думці ототожнюється з бажаним і граничним досвідом людини. У Бригад-араньяка упанішаді (4. 3. 9) він так і називається межовий, тобто сандг'я (sandhyā, жін. р.).

Про три стани сну: «sathās trayāḥ svarṇāḥ» (1. 3. 12), очевидно про стан неспання, сон без снобачень і сон зі снобаченнями, згадується в Айтарея-упанішаді.

У порівнянні з Рігведою, сну в упанішадах приділяється істотно більше уваги. Він не тільки зазнає диференціації та концептуалізується, а і стає необхідною складовою подальшої рефлексії у межах різних філософських даршан та сотеріологічної практики [Safaya 1976].

Водночас, не забуваємо, що за функціональним призначенням самгіти – це літургійні гімни, звернені до богів, тоді як упанішади – це тексти для двічі народжених, насамперед для аскетів та відлюдників.

Бгагавадгіта. У даному сакральному тексті, з усіх вищезгаданих слів на позначення сну, тільки один раз згадується свапна (6. 16). Контекст такий. Господь Крішна, викладаючи Арджуні різні види йоги, зауважує, що йогином не може стати той, хто спить занадто багато. Тобто Бгагавадгіта не тільки звертає мінімальну увагу на сон, а і робить це в контексті, наближеному до негативного¹.

Бгагавата-пурана. Цей, великий за обсягом твір належить до ще одного жанру сакральних індуїстських (насамперед вайшнавських) текстів, тобто пуран. У першій

¹ Більш негативне ставлення до сну зустрічатиметься в ранніх йогічних текстах, зокрема, в «Йога-сутрах» Патанджалі (1. 6, 10). Однак у ньому вживатиметься не свапна, а нідра. Починаючи з другого тисячоліття, ставлення до сну в йогічних текстах змінюється на протилежне.

книзі Бгагавата-пурани вживається начебто знайоме слово *нідра*, але як частина складного слова *йога-нідра* (1. 3. 2). Воно описує стан Господа Вішну, в якому Той перебував перед початком творення всесвіту. З усіх наявних у першій книзі 29 випадків вживання похідних від кореня уйі слів, тобто слова *йога*, таке поєднання вживається тільки один раз і в надзвичайно важливому теологічному та метафізичному контексті, що закріплюється у подальших філософських коментарях [Shastri 1992: 23]. З останніх випливає, що йога-нідра, або ж йога сну, виключний привілей Господа. Прикметно, що коли у другій книзі Бгагавата-пурани мова заходить про людський сон, вживається свапна (2. 1. 39. svarṇajāna, ч. р., спляча людина). Йога-нідра також вживається і у Браhma-самгіті (5. 12, 17, 19, 47), іншому сакральному вайшнавському тексті, коли знову таки описується стан Господа Вішну перед початком творення всесвіту. Як бачимо, у вайшнавських сакральних текстах спостерігається тенденція розведення свапни і нідри. Якщо перше слово закріплюється за людською сферою, то друге – за Божественною². При цьому сон не диференціюється.

Висновки. Сподіваємось, огляд вищезгаданих сакральних індуїстських текстів засвідчив ту важливість, яку вони надавали сну, а також вказав на властиву їм специфіку та різні підходи в ставленні до цього функціонального стану людини. Подальше дослідження проблематики сну доцільно здійснювати, спираючись не тільки на ширше коло сакральних текстів, а і залучати

² В індійській йогічній релігійно-філософській літературі, яка відображає не так кабінетну теоретичну рефлексію, як гностичну і сотеріологічну прагматику, за нідрою закріпилась широке коло значень: від негативного до позитивного (див., «Йога-сутри 1. 6, 10» Патанджалі та «Гатха-йогу прадіпіку 4. 49») [Yoganidra. An Understanding of the History and Context].

репрезентативний перелік релігійно-філософських текстів різних даршан. Особливий інтерес представлятиме порівняння проблематики сну в сакральних текстах авраамічних традицій і відповідної богословської літератури з релевантними позиціями в індуїзмі, як, власне, і порівняння з сучасними науковими підходами до розуміння природи сну.

Література

- Ригведа. Мандалы I-IV. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М.: Наука, 1989. – 767 с.
- Ригведа. Мандалы V-VIII. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М.: Наука, 1999. – 743 с.
- Ригведа. Мандалы IX-X. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М.: Наука, 1999. – 559 с.
- The Bhāgavadgītā. For the First Time Critically Edited by Sh. K. Belvalkar – Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1968. – xxxiv, [106], 108 p.
- Hatha Yoga Pradipika. Translated by Pancham Sinh [1914]. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.sacred-texts.com/hin/hyp/hyp06.htm>
- The Original Yoga as Expounded in Śivasamhitā, Gheraṇḍasamhitā and Pātañjala Yogasūtra. Original Text in Sanskrit Translated, Edited and annotated with an Introduction by Sh. Ghosh – New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1999. – xxiv, 262 p.
- Radhakrishnan S. The Principal Upanishads. Ed. with Introduction, Text and Translation and Notes. – L.: George Allen and Unwin, 1953. – 958 p.
- Rig Veda. A Metrically Restored Text with an Introduction and Notes. Ed. by Barend A. Van Nooten and Gary B. Holland. – Harvard: Harvard University Press, 1994. – Vol. 50. – xviii, 667 p.

Shastri J. L. The Bhāgavata Purāna. Part I. (Translated and Annotated by G. V. Tagare). – Delhi: Motilal Banarsidass, 1992. – cxxxii, 419 p.

Śrī Brahma-samhitā. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.vedabase.com/en/bs/5/>

Елизаренкова Т. Я. «Ригведа» – великое начало индийской литературы и культуры // Ригведа. Мандалы I–IV. – М.: Наука, 1989. – С. 426–543.

Філософський енциклопедичний словник. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.

Elizarenkova T. Y. The Rigvedic Vocabulary // Encyclopedia of Hinduism. Editor-in-chief N. Kr. Singh. – New Delhi: Centre for International Religious Studies & Anmol Publications, 1997. – Vol. 11. – P. 3092–3098.

Grassmann H. Wörterbuch zum Rig-Veda. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976. – viii s., 1776 sp.

Jacob G. A. Upanishad Vakya Kosha. A Concordance to the Principal Upanishads and Bhagavaditā. – Delhi-Varanasi-Patna: Motilal Banarsidass Publishers, 1963. – 1083 p.

Safaya R. Indian Psychology. A Critical and Historical Analysis of the Psychological Speculations in Indian Philosophical Literature. – Delhi: Munshiram Manoharlal, 1976. – xx, 373 p.

Yoganidra. An Understanding of the History and Context. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.theluminescent.org/2015/01/yoganidra.html>